

Bizkaiko Aldundiaren euskarazko katedra (Hiperbizkaieraren historiaz I)*

ITZIAR LAKA
(M. I. T.)

ABSTRACT

As part of a series of essays (some published and some being printed) aimed at analysing the sources of Hyperbiscayan and its subsequent success in literary circles, we examine here the influence on S. Arana and R. M. Azkue of the public contest held in Vizcaya for the vacant Chair in Basque Language (1888). We begin by describing the circumstances of the contest, and its importance for both young men, setting this within the cultural context and the contemporary situation of the Biscayan dialect and of Basque in general. We then go on to analyse the consequences of Arana's defeat. To this end we have collected previously unused data related to the history of the Chair in Basque Language: a recently published letter of Arana's, and also a manuscript of his kept in the Archives of the *Diputación de Vizcaya*.

In our opinion, given that Arana saw the achievement of linguistic regulation as part of his political objectives, his failure to obtain the Chair was felt by him as a defeat in his political struggle. This would explain Arana's hostile attitude towards Azkue's proposals. From a linguistic point of view, Arana and Azkue were not so very different at this early point in their careers; Azkue's proposals concerning verbal morphology coincided perfectly with Arana's aim of linguistic purity. Although the disagreement between them, at least until 1900, takes concrete form in the linguistic controversy, its root appears rather to lie in extralinguistic questions —fundamentally in each one's attempt to gain for himself the power to give rules for the language.

As far as Azkue is concerned, we show how his obtaining the Chair determined the path that his activities were to follow thereafter, and how the duties related to the post ended up softening his formerly extremist linguistic opinions. We conclude by presenting his first programme for his new position, which is clearly related to his *Euskal Izkindea (Basque Grammar, 1891)*, the origin of Hyperbiscayan.

0. 1887. urteko Azaroaren 8an, Aureliano Galarza y Menchaca, orduan Gernika aldeko diputatu euskalerrriakoa zenak, proposamen bat

(*) Lan hau LAKA 1986a-ko lehen atala da; 2.a eta 3.a LAKA 1986b eta 1987a-n eman dira eta 1987b eta 1987-n emango dira enparauak. Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza Saileko ikerketa laguntza batez burutu ahal izan dut berau; eskerrak eman nahi nizkieke aurrekoetan bezala Ibon Sarasola, Joseba Lakarra, Koldo Mitxelena, Pello Salaburu eta Marian Egañari beren laguntzagatik.

aurkeztu zuen Bizkaiko Aldundian, lehenago Araban eta Gipuzkoan egin zen bezala, Bizkaian ere euskarazko katedra bat sor zedin¹:

Excmo. Sr.: Uno de los caracteres típicos que han distinguido a la raza eúscara lo constituye sin duda su antiquísimo idioma, rico en vocablos, originalísimo en estructura y admiración de los filólogos eminentes, y si las corporaciones populares de este ilustre y apartado solar han procurado que se propagara o difundiera su conocimiento, parece que nunca tan obligados como en los actuales tiempos en que Vizcaya lamenta con dolor vivísimo la pérdida de sus incomparables libertades, de sus democráticas instituciones.

Fundado en esto, el diputado que suscribe tiene la honra de proponer a V. E. se digne acordar el establecimiento de una cátedra gratuita de vascuence en el Instituto Vizcaíno, consignándose al efecto el crédito necesario en los presupuestos del próximo ejercicio.

Sin embargo, V. E. acordará, como siempre, lo que estime más oportuno y acertado.

Salón de sesiones, ocho de Noviembre de mil ochocientos ochenta y siete².

Hego Euskal Herrian behin baino gehiagotan egin zitzaizkien erakunde publikoei honelako eskariak³, baina foruzaleek indarra zutenetan bakarrik jaso zen erantzunik. Hauxe dugu Araba, Gipuzkoa eta Bizkaiko Aldundien kasua. Izan ere, Bizkaian Galarzak eginiko eskari hau, 1876. urtean Jaurerriko Biltzarre Nagusiak harturiko erabakiaren errepikapena besterik ez zen. 1887. erarte itxaron behar izan zuen, beraz, erabaki honek, bere asmoak buruturik ikusteko: Azaroaren 17an atera zen azkenik, Bizkaiko Institutoko Euskal Katedran irakasle postua betetzeko deia:

Bases propuestas por la comisión de Fomento para la creación de una Cátedra de vascuence en el Instituto vizcaíno de 17 de Noviembre de 1887.

1.º Se crea una cátedra de lengua vascongada en el Instituto provincial, consignándose al efecto, el crédito necesario en los presupuestos del próximo ejercicio. El curso comenzará el 1.º de Octubre y terminará el 1.º de Junio; siendo la clase diaria de hora de duración.

2.º El nombramiento de profesor se hará por concurso y con carácter de interinidad, asignándose el sueldo de 1.500 pesetas.

3.º Los derechos de matrícula serán de 5 pesetas, cantidad que se devolverá a fin de curso, al alumno que no lo haya perdido por falta de asistencia. No se exigirán derechos de examen.

(1) 1883.eko Irailaren 2ko *Lau Buru* aldizkarian irakur daiteke: «El respetable claustro de profesores del Instituto de Vitoria se ocupa activamente de llevar a cabo la instalación de una cátedra de vascuence en el instituto provincial de segunda enseñanza de Alava, de conformidad con el patriótico acuerdo que ha tiempo adoptó la diputación provincial de aquella provincia hermana». (Ikus bedi CORCUERA, 1979, 151. or.). Bestalde, Bizkaiko Katedrarako deia zabaldu aurretik bazen Gipuzkoan honelako bat, Bizkaikoak eredu bezala hartu zuena berea antolatzerakoan.

(2) Izkribua Aldundiko administraritzaz artxibategian gordetzen da, Katedrari buruzko gainerako berri eta dokumentuekin batera, 1037 zenbakia duen karpetan; halere, behin baino gehiagotan izan da argitara emana: ikus, adibidez, AZKUE 1947, I lib. 9. or., edota CORCUERA 1979, 151. or.

(3) Ikus, adibidez ELORZA 1978, 50. or.: «En segundo término, figura la petición de ayuda oficial a las entidades oficiales. Puede servir de ejemplo la exposición que dirige oficialmente la Asociación Euskara a la Diputación de Navarra, el 20 de enero de 1886, solicitando su intercesión ante el Ministerio de Fomento para que éste otorgue su protección oficial al vascuence». Hala ta guztiz ere, Corcuera dioenez: «En lo fundamental, las iniciativas más importantes en pro de la utilización del vascuence no provendrían de las instituciones públicas, sino de iniciativas privadas». (CORCUERA 1979, 151. or.).

4.º La Comisión provincial nombrará todos los años el tribunal que haya de entender en los exámenes al finalizar el curso⁴.

Hala ere, Aldundietan euskara babesteko hartu ziren neurriek, gehiago ziruditen, oro har, altxor zaharkitu bat gordetzeko antolatua, euskara zinez kultur hizkuntza bilakatzeko baino; honen frogagarri, nahikoa dugu Galarzak aurkezturiko eskarian erabiltzen diren argudioak go-goan izatea⁵. Bizkaiko Aldundiaren katedrak, bada, ezer gutxi lagundu zuen Bizkaiko euskaldunen kopurua gehitze lanetan, edota euskaldunak beren hizkuntzan alfabetatzeko bidean; ikasle kopurua oso txikia izan zen abertzaleek indarra hartu arteraino behintzat; eta dena den, ez dirudi Aldundiak garrantzi handiko arazotzat hartu zuenik inoiz euskararen irakaskuntza⁶. Alabaina, Katedrak berebiziko oihartzuna jaso zuen foruzaleen arteko «belaunaldi berriko» zenbait gazteren artean, batez ere Aldundiaren izenak postuari berari, eta bide batez euskararen irakaskuntzari ematen zion ofizialtasunagatik. Aipagarria da zentzu honetan, Bilbok urte haietan bizi zuen gizarte eta kultur giroaren erakusgarri gertatzen bait da, Gipuzkoako Aldundiak urte batzu lehenxeago sorturiko katedrara irakaslegai bakarria aurkeztu zela, Bilboko Ikastegikoaren era sei aurkezten ziren bitartean⁷: Luis de Iza, Pedro Alberdi, Eustaquio Medina, eta gerora hain entzutetsua izango zen hirukotea: R. M. Azkue, Miguel de Unamuno eta Sabino Arana Goiri. Gero nork bere bidea hartuko bazuen ere, hirurok ziren 1876.eko belaunaldiaren seme; Azkuek eta Unamunok 23 urte zituzten, Aranak 22. Garrantzi handia zuen gazte hauentzat Aldundiaren deiak, eta are gehiago lehiaketaren sariak: Bizkaiko Aldundiaren Euskal Katedrako lehen irakaslea izateak, alegia.

0.1. Asko eta luze idatzi da lehiaketa honen ondorenak (Azkue irabazle irten zelarrik), Salamankako Erretore ezagunarengan izan omen zuen eragina aztertzeko, eztabaidatzeko edo ukatzeko, eta ez dugu guk esango hau alfer lana denik, maiz balizko oletako burnia aurkitzen den arren tartekaturik halakoetan⁸. Nolanahi ere, bitxi samar gertatzen da

(4) Ikus IRIGOYEN 1957, 266. or.

(5) Mugimendu foruzaleek euskararekiko izan zuten jarreraz, ikus bitez ELORZA 1978, bereziki «Los orígenes del nacionalismo en Navarra» kapitulua, eta CORCUERA 1979, batez ere 5. kapitulua: «La actividad ideológica del fuerismo».

(6) Aipatu dugun 1037 karpeta daude bildurik, ikastaro ikastaro ikasle zerrendak: ez dira ehun ikasletara heltzen taldeak, lehen urte hauetan behintzat, eta nabarmena da lehenengo mailatik bigarrena dagoen ikasle kopuruaren urritzea. Ostera, urteak aurrera joan ahala, gero eta ikasle gehiago agertzen dira. Talderik handienak, gerra aurreko hiru urteetakoak dira. Esan dezagun, bidenabar, Aldundiko artxibategiak Katedrari buruz gordetzen dituen paper guztiak hiru karpetaan aurki daitezkeela: 1037, 1070/33 eta 1079. 1888.etik 1936. urteetakoak biltzen ditu, hau da, Katedraren historia osoa. Interesgarri litzateke paperok arretaz aztertzea; izan ere, oso gutxi da honetaz esan dena gaur arte, eta gure eritziz, gaiak merezi luke ikutu bat.

(7) Gaspar de Oregi apaiza izan zen hautagai bakar hau; argibide hauek 1037 karpeta gordetzen den gutun batean irakur daitezke: Gipuzkoako Aldundiak Bizkaikoaren informazio eskariaren erantzunez idatzitakoa. Ikus bedi, baita AKESOLO 1965 ere, 52-53. or.: «El fracaso de la cátedra de San Sebastián debía de obedecer, más que nada, a deficiencias y rarezas en la enseñanza del profesor, ya apuntadas en la nota de Azkue, acarreado el desprestigio y la supresión de la misma cátedra el año 1899».

(8) Unamunoren bilakaeran Katedrak izan zuen garrantziak idatzi diren guztiak ezin izango nituzke hemen aipatu, noski; eskumenean izan ditudanan artean, ikus bitez AKESOLO 1965, UGALDE, Martín de, *Unamuno y el vascuence. Contra-ensayo*. (Buenos Aires: Ed. Vasco Ekin, 1966). Aipagarria da, gure artean ahoz aho dabilen eritzia bait da, Onaindiaren pasarte hau: «Gaztelera hainbat idatzirik, euskeraz be ifoiz ekin eutson; Bizkaiko Aldundiak bein, 1888-VI 8'an, euskeraz irakasteko norlenka bat jarri eban; Unamuno ta Azkue aurkeztu ziran, baiña Azkue'k irabazi. Arrezker ez dot uste ezer egin ebanik euskeraren alde; bai, ostera, zitalkeri naiko aren aurka». (*Mila Euskal Olerki Eder*, Bilbao:

katedraren inguruan idatzitakoen artean Arana eta Azkueren bilakaeran izan zuen eraginaz esan denaren urria. Euskal lanen eremuan gabiltzan aldetik, uste dugu begiratu beharreko gaia dela euskaltzetasunaren ardatz bihurtuko ziren gazte bi hauentzako Katedraren lehiaketak suposatu zuena; are gehiago, gainbegirada baten ondoren zer jakina ugari dela nabari daitekeenean. Begiratze horri lotuko gatzazkio bada, ondo-rengoetan⁹.

1. Azkue eta Aranaren arteko harremanei zegokienetan, Katedrarako lehiaketak abiapuntu gaizto bat ezarri zuela esan daiteke; erakusten saiatuko garenez, Aranari ez zitzaion zuzenegeria begitandu Aldundiak hartu zuen erabakia (Azkueren alde, jakina denez); ondorioz, bere irabazleaganako jarrera ez zen esparik gabeko gertatu. Honela, bada, gaitzondo antzeko zerbait nabari daiteke Arana Goirik Azkueri egiten dizkion kritika zorrotzetan, eta esan daiteke badela Aranarengan aurreritziarik Azkueren proposamen guztiak, edo gehienak behintzat arbuizatzean. Dagoeneko ikusia dugunez^{9 bis}, Aranak kasik sistematikoki baztertzen zituen Azkueren eskutik zetozen berrikuntzak, nahiz sarri askotan, hoién sustraletan zeutzan hipotesiekin bat etorri. Jokabide hau azal dezakeen bide nagusienetako bat euskalari bion arteko harremanen zernolakotasuna litzateke gure ustez; katramilaz eta eztabaidaz beteriko harremanak, iturria hain zuzen 1888.eko lehiaketa honetan luketenak.

Beraz, gramatika liburuetan jaio eta gero eredu idatzi bilakatuko zen hiperbizkaieraren garapena bere neurrietan antzemateko, erabat lagungarri izan daitekeelakoan, lehiaketa honek Arana eta Azkuerentzako suposatuz zuenaz zerbait esango dugu, oro har, xehetasun ugari argitzeko gelditzen direla aldez aurretik dakigun arren.

1.1. XIX. mendearen bukaeran euskarak bizi zuen egoera kontuan izaki, arrazoi askok egin zezaketen garrantzitsu eta erakargarri Katedrako irakasle postua euskal lanetan abiatuak ziren gazte hauen begietan, Katedrak irakaslearen lan eta eritziei nolabaiteko izena eta itzala eman-go ziola gogoan hartzen bada. Arrazoi guztien artetik, baina, arazo bi esango genuke agertzen zirela orduan nagusi:

1.1.1. Lehena, eta bizkaierari zegokionez bereziki, literatur hizkuntz eredu eza litzateke. Mendearen lehen hogeikadatik aurrera eman zen ar-

La Gran Enciclopedia Vasca, 19762, 676. or.). Baina Unamunok Katedraren urterako bazituen ezarririk bere euskarari buruzko eritzien oinarriak, bai bere doktoradutza tesian, *Critica del problema sobre el origen y prehistoria de la raza vasca* (1884), eta bai 1886.eko «Del elemento alienígena en el idioma vasco» artikuluan (*Revista de Vizcaya* I liburukia). Lan hauek argitaraturik daude Unamunoren besteekin *Obras Completas*-en, M. García Blancok zuzenduriko argitalpena, 16 liburuki (Madrid: 1958). Halere, Villasantek ere galdetzen du: «¿Qué es lo que influyó en este viraje suyo? ¿Fue tal vez el resentimiento por su derrota en las citadas oposiciones?» (VILLASANTE 1979, 348. or.).

(9) Bietatik, noski, Azkueren biografiek ekarri ohi dute argibide gehiago katedraz. Halere, *maiz*, aipatu baino ez da egiten katedra honen jabe izan zela. Katedrak Azkueren lanetan suposatu zuena aztertzeke saiorki sakonena, guk ezagutzen ditugunen artean, AKESOLO 1965; ARANA MARTIJA 1983-an ere kapitulu bat eskeintzen zaio, batez ere lehiaketaren gorabeherak bilduaz. Azkueren biografi guztiek aipatzen dute Katedra, beraz; aitzitik, ez da gauza bera gertatzen Arana Goiriren kasuan: adibidez, ikus bedi JEMEIN, *Biografía de Arana Goiri'tar Sabin* (Bilbao: Itxaropena, 1977) zeinean omenka baino ez den, zeharbidez aipatzen Katedrarako lehiaketa: «Dice doña Paulina que en estos años Sabino solicitó la plaza de profesor de Euzkera a la Diputación de Vizcaya en Bilbao, que entonces se fundaba, rehusando el sueldo; y que solamente quería esa plaza por el amor al Euzkera». Izan ere, Arana Goiriren kasuan, ezer gutxi da aurki daitekeena, Katedrara aurkeztu zenaren berri hutsaz kanpo.

(9 bis) Ikus LAKA 1987a.

giltalpenen geldiune nabariaren ondorioz, 1870-1880 urteetan abiatzen hasi zen susperraldian ez zegoen jadanik jarrai zitekeen eredu idatzi finkaturik: Mogel eta Añibarro zaharkiturik agertzen ziren, beren bideak ez bait zuen segidarik ezagutu mendean zehar¹⁰. Etenaren ondorioz, bada, bizkaiera eredu idatzirik gabeko euskalki bilakatu zen berriz ere; mendearen azken urteetan idazle bakoitzak bere bidea urratzen zuela esan daiteke egiatik gehiegi aldendu gabe¹¹. Nolanahi ere den, eredu baten behar gero eta nabarmenagoa zegoen produkzioak goraka egin ahala, eta euskararen irakaskuntzak berak zer hizkuntza moeta irakatsi erabakitzea eskatzen bazuen, zer esanik ez irakaskuntza hau erakunde publiko batetik eskeintzen zenean. Arana eta Azkue ondo jabeturik zeuden arazo honetaz, eta alde horretatik idazle baino gehiago eredugile direla esan genezake (edo agian hobe *eredugilegai*, oraingoz hastapenetan bait zebiltzan): hizkuntza arautuaren beharra ikusirik, arautze horren bidea hartuko zuten biek, nork berea urratu arren. Dena den, bat zetozen zalantzarik gabe premia nagusiena zein zen ikustean, eta baita Katedrak irabazlea nolabait arauemailearen lekuan jartzen zuela pentsatzean.

1.1.2. Bigarren arazoa, aurkeztu berri dugunari loturik datorrelarik, Akademiarena litzateke. Oso goizetik Hego Euskal Herrian, eta azken foruzaletasunak indarra hartzen zuen neurrian, zabaltzen dira Akademia antolatzekeo deiak eta eskariak; hizkuntza bateratu, arautu, aztertu eta gaurkotuko zuen Akademia. Hortxe dugu, adibidez, Arana Goiriren lehenetariko lanen artean, «El proyecto de Academia Bascongada del señor de Artiñano» izeneko artikuluxka, zeinetan argi ageri baita idazleak arazoari ematen zion lehentasuna, edota Azkuek berak beranduxeagoko *Proyecto de Ortografía*-n Akademiari buruz egiten dituen aipamenak. Akademia sortzeko eskariak, bestalde, Aldundiei zuzentzen zitzaizkien bereziki; beraz Aldundiko irakasleak Akademia antolatze lanak bere gain hartu, edo gutxienez ezagutuko zituela pentsatzeak zirudien bidezkoena, batez ere kontuan izanik urte haietan zebilen bipiltasunean, berehalaxe sortuko zela ematen zuela.

1.1.3. Katedrak, bada, halako itzalaz ornitzen zuen bere jabea Euskal Akademiari begira ere, euskara osoa arautze lanetan abiatzeko aukera eskeinirik. Honela, Bilboko Institutoan ezarritako Katedraren garrantzia, Aldundiaren jarrera edo erabakietan baino gehiago¹², hautagaien gogoetan zetzan, bazen eta asmo eta helbururik nahikoa bide honetatik abiatuaz lor zitezkeela pentsatzeko arrazoirik. Azkueren hitzek, hain zu-

(10) Izan ere, Añibarroren *Esku-liburuaren* argitalpenak urteen harian jarraitzea aski da ereduaren deuseztapena egiaztatzeko. Honetarako, ikus bedi URGELL, Blanka, «Literatur Bizkaieraz: Añibarroren *Esku-liburua*» *ASJU*, XIX-1, 1985, 91-92. or.

(11) 1870-80 inguruko idazleak lirarteke honen erakusgarri egokienak; har dezagun adibide gisa Eusebio María de Azcue bera.

(12) Katedra honek jasotzen zuen diru laguntza kontuan hartzea besterik ez dago, Aldundiak ematen zion garrantzia neurtzeko: 1.500 pta hilean irakaslearentzat, eta 250 pta ikastaro guztiko beharretarako. Ez dirudi materiale gehiegi erosteko adina zenik hau, eta karpitetan bildurik daude oraindik Azkuek behin eta berriz egindako eskariak, zegokion diru hori eskuratu ahal izateko. Bestalde, zenbaitetan batera artxibaturik datorren takigrafia eskolak, esaterako, diru gehiago jasotzen zuen urtean euskarazko katedrak baino.

zen Katedraren historiaz ari delarik idatziak, arras ongi laburbiltzen dute ikuspuntu hau:

Bizkaiko Aldundiaren orduko asmoa gora andikoa izan zan euske-
ra zafari indar befiak zainetartzeko. Orduan asi ginan Arana-Goiri ta
ni, ateko aldeari bizkafa emanaz, bañura begira, nola edo ala lanari
ekin ta ekin¹³.

Bidenabar ohar bedi Azkuek berearekin lotzen duela Aranaren ize-
na Katedraren historian, irabazle-galtzaile artekoetan sartu gabe. Izan
ere, izen biak loturik doaz, beraiek hala nahi izan edo ez, mende bukae-
rako bizkaieraren historian, istilu eta tirabiren artean ere erdibanako
lana burutu bait zuten.

2. Arana-Goiri eta katedrarako lehiaketa

Irakasle posturako eskariak egiteko epea, 1888.eko Martxoaren 31an
hertsi zen. Honen ondoren, sei hautagaiei buruzko aitzin-eritzia emate-
ko agindua jaso zuen Aldundiko idazkari zen Arancibia jaunak. Txos-
tena artxibategian gordetzen da, aipaturiko 1037. karpetan; bertan, hau-
tagaien merezimenduak neurtzeko bere ezgaitasuna aitortu ondoren¹⁴,
Arancibia Unamunoren aldeko eritzia agertu zuen, Filosofia eta Letre-
tan egindako doktoradutza merezimendu nagusitzat harturik; bigarrenik
Azkue zetorren, Teologia ikasketak bikainki buruturik zituelako. Gaine-
rako hautagai guztiak, Arana-Goiri barne, kanpo gelditu ziren inolako
ikasketara agiririk ez aurkezteagatik.

Arana Goiri, beraz, hasiera batetik gelditu zen hautaketarako ezta-
baidatik at, Arancibia ez bait zuen ikasketara agiririk gabeko hautagaien
izenik kontuan hartu. Bestalde, gogoan izan behar da Aranaren izena ez
zela urte haietan batere ezaguna: urte gutxi ziren euskara ikasten hasia
zela, eta beraz pentsa daiteke bere hizkuntz gaitasuna ez zela Azkue edo
Luis de Izaren neurrikoa. Izan ere, bere ospeak gaur arte iraun ez
badu ere, Luis de Iza ezagunagoa zen orduan, *El Alcalde de Zalamea*
bait zeukan euskaraturik¹⁵. Arana, oster, zenbait etimologia argitara-
tuberri zituen gaztea zen oraindik; bere lanak ezin zitezkeen ziurrenik
beste hautagaienekin erkatu¹⁶.

2.1. Hala izanik ere, utzi dituen idatzietatik atera daitekeenez,

(13) AZKUE 1947, I liburukia, 8. or.

(14) Honela irakur daiteke delako txostenaren buruan: «Carece en absoluto de competencia el suscrito para juzgar trabajos literarios sobre la lengua vascongada, pues que sus conocimientos en la materia no pasan de los rudimentarios que puede tener toda persona que hable la nativa, pero sin hacer estudio alguno de su literatura». Arrazoi honengatik, ziurren, ez zituen Arancibia kontuan hartu hautagaiek aurkezturiko euskal lanak, bai literaturazkoak eta bai gramatika galez arduratzen zirenak. Izan ere, Azkuerenak aipatu baino besterik ez ditu egiten: «una leyenda en prosa vascongada, basada en un hecho histórico acaecido en las aguas del Cantábrico hacia el año 40 de este siglo y un Ensayo sobre algunas materias a que se extiende la Gramática Bascongada». (Bizkaiko Aldundiaren Administralgo Artxibategia, 1037 karpeta).

(15) Luis de IZA Y AGUIRRE (1837-1892), bilbotarra zen, eta 1881. urtean argitaratu zuen, edizio elebidunean, Calderón de la Barcaren lan honen zati baten itzulpena. Edizio hau, Bilboko udaletxearen akordioaren medioz egin zen, Calderonen mendehurrena betetzean. (Ik. L[ino] de A[quesolo] «Dos escritores vascos bilbaínos: Luis de Iza y Juan de Izurrategi», BAP 1964, 462. or.).

(16) Etimologia horiek ondoko artikuluetan argitaratu zituen: (denak «Etimologías sueltas» izenburu nagusiaren azpian) *Revista de Vizcaya* 1886, I-II «¿Basco ó Vasco?» 166-172. or., «España. (continuación de ¿Basco o Vasco)», 241-244. or. eta «Nombres de Villas de Bizcaya», 413-421. or.

Aranarentzat Katedra honek garrantzi handia zeukan, eta ez dirudi galtezko usterik zuenik aurkeztean. Guzti hau erdi estarian antzeman badaiteke ere bere lanetan zehar, bada zorionez testigantza argiagorik orain: Aranaren gutunetarik argitara irten duen batek, Katedrari buruzko berriak ematen dizkigu nahikoa xeheki. Berri hauek interes handikoak dira, ez agian hainbeste Katedraren historia berregiteko, baina bai, ordea, abertzaleen aitzindariaren barrenean utzi zuen suminduraz jabetzeko, are gehiago kontuan izanik ondorengo hitzak lehiaketatik hamairu urtetara idatzi zituela, eritziak den guttienik epeldu gaberik:

La mayoría de los Diputados se inclinaba (así me consta) en mi favor: mis ideas nadie aún las conocía. Pero el Diputado Larrazabal, amigo de Azkue y amigo de mi difunto padre, me escribió suplicándome retirara la solicitud, para que el nombramiento recayera en Azkue, joven clérigo despejado que tenía que sostener a su madre y hermanos y al efecto y para desplegar sus facultades deseaba establecerse en Bilbao. (Conservo la carta).

Le contesté, de Barcelona, diciéndole que, presentados ya la solicitud y el programa, no juzgaba oportuno retirarlos. No recibí otra carta alguna. Mi solicitud, declaró Larrazabal a sus compañeros, la había retirado el interesado: Azkue fue nombrado profesor¹⁷.

Katedraren historiaz gordetzen diren berrietatik, Aranaren hauexek dira, hain zuzen, gainerakoetatik gehien aldentzen direnak. Ikusi dugun bezala, Arancibiaren txostenean, eta txostenaren ondoren diputatuek izan zuten eztabaidan, bere izena ez zen aipatu ere egin; Unamuno eta Azkuerenak erabili ziren soilik. Beraz, Aranak besterik esaten duen arren, nekez pentsa daiteke diputatuen gehiengo bere alde izan zezakeenik lehiaketa honetan.

Bestalde, Larrazabal diputatuaz dioena harrigarri samar gertatzen da Arriandiagari bidalitako gutun honetaz kanpo ditugun datuen argitara: Larrazabalek Azkueren alde irten zuen eztabaidaren hasieratik, bai, baina Unamunoren izendapena defendatzen zuten Uria ta Landecho diputatuen eritziaren kontra. Ez dirudi, ordea, Aranaren aldekorik konbenzitu beharra izan zuenik, ez bait da inor bere alde ateratzen agirian behintzat, ez bere aldeko botorik ematen; hamaika jasoko zituen Azkuek eta hiru Unamunok¹⁸.

2.2. Ondorioz, bidezkoago begitantzen zaigu pentsatzea Aranaren bertsioa ez dabilela Katedrarako lehiaketaren gora-beheretatik hurbilegi. Aitzitik, Aranak bere aldeko frogak badituela diosku, Larrazabalen karta gordetzen duela esatean. Froga hori, baina, ez da guk dakigula inoiz argitara eman, eta abandotarraren izkribuak eskuraezinak direlarik ikertzailearentzat, non gordetzen diren jakin ezina bait da, nahi ta nahi ez lotu behar gatzazkie egiazta ditzakegun datuei, hots: Arana Goiri

(17) «Sabino Arana juzga a Miguel de Unamuno», *MUGA*, 17. zenbakia, II urtea, 43. or. eta hur. Arriandiagari bidalitako gutun baten argitalpena da. Ez da argitaratzailearen izenik ematen, ez eta gutuna non aurkitu izan den esaten.

(18) Argibide guzti hauek aipatu 1037 karpetan aurki daitezke; dena den behin baino gehiagotan izan dira argitara emanak, adibidez aipatu ditugun AKESOLO 1965 edota ARANA MARTIJA 1983 lanetan.

hasiera batetik izan zela lehiaketatik baztertua, ez Larrazabalen azpijokoen ondorioz, baizik ikasketa agiririk edo aparteko lanik ez zuelako aurkeztu, eta, beraz, Unamuno eta Azkueren artean egin zela azken aukera.

Nolanahi ere den, eta Aranaren hitzonen benetakotasunaren arazoa alde batera utzirik ere, zailki azal daiteke zergatik agertzen duen hainbeste tematasunez bere burua lehiaketaren berezko irabazletzat, eta bidegabekeria baten ondorioz galtzaile suertatu zela azpimarratzen, ez baldin bada Arana Goirirentzat Katedrak beste inorentzat baino garrantzi handiagoa zuelako.

2.3. Arana Goirik bere politika egitasmoaren barne ikusten zuen hizkuntzaren berpizte eta garapena. Ideia honi atxikirik, bada, Katedraren galera atzerapausu bat zen bere helburuak erdiesteko bidean. Lehiaketaren irakurketa politiko hau zehazki azaldurik ageri zaigu aipatzen ari garen gutunean:

Mis propósitos al solicitar la cátedra eran, más que lingüísticos, políticos o patrióticos. Así las tres solicitudes representábamos tres distintas tendencias: la enemiga radical de nuestro país, del cual nada admitía ni la misma lengua de cuya cátedra pretendía posesionarse; la que admitía y veneraba ciertas cosas de nuestro pueblo, entre ellas la lengua, pero lo quería uncido al carro español, y la que aspiraba a la independencia de nuestra raza, restaurando todos sus elementos constitutivos¹⁹.

Unamuno eta Azkue, abertzaletasunaren aurkako aukera politikoen ordezkariak dira Aranaren begietan, eta Katedra Euskal Herriaren historia bideratzeko lanabes baliotsua. Gizarte alor guztietan irabazi behar zen burruka askatzailean, eraso garrantzitsuenetako zen hizkuntzarena. Aranarentzat, bada, Katedrarako lehiaketa lanpostuaren erdiestea baino askozaz areago zihoan arazoa zen. Honen frogagarri dugu Azkuek kontatzen zuen pasadizua, Villasantek jasoa:

En cuanto a Sabino Arana, recordamos haber oído contar al señor Azkue en sus últimos años, que aquél le hizo en cierta ocasión una visita privada para proponerle lo siguiente, a saber: que él, Azkue, sería el catedrático titular de la cátedra de vascuence (ya que había ganado la plaza) y como tal cobraría los honorarios íntegros que le correspondían, pero suplicaba le permitiese a él el ejercicio de dicha cátedra, completamente gratis²⁰.

Izan ere, Arana Goirik ez zuen errazki amore emango Katedratik eskeintzen zen irakaskuntzan parte hartzeko ahaleginetan. Helburu nagusi bakarra da Aranarena: abertzaletasunaren zabalkunde eta garapena. Hizkuntzaren berrituraketa eginkizun orokor honetan ahokaturik datorren atala da; beraz, bere hizkuntzazko ideiak zabaltzean, abertzaletasuna ari zen hedatzen beraiekin batera. Ezin ahantzizkoa da, bestal-

(19) «Sabino Arana juzga a Miguel de Unamuno», 44. or.

(20) VILLASANTE 1979, 292. or.

de, Arana Goiri bere ideien propagandagilerik bikainena izan zela, eta bere bizitzako denbora gehiena honetan eman zuela hain zuzen: ideia abertzaleen zabalkundean.

2.4. Katedraren lehiaketa galdurik, bada, bide bi gelditzen zitzaizkion arautze lanetan eraginik izateko aukerarik galdu nahi ez bazuen: Katedran nolabait bere eritziak eta berrikuntzak irakats zitezela lortu zen bata, edo bestela, honelakorik erdietsi ezean, Katedrako irakaslearen «boterea» ahultzen saiatu, bigarrena.

Aipatu berri dugun Azkueri eginiko eskariaz kanpo, bada lekukorik erakusteko Arana saiatu zela, aukera izan zuenean behintzat, Katedran irakasten zena bere euskal lanen arauera bideratzen. Aldundiko artxibategian aurki daitezkeen dokumentuen artean, bada Arana Goiriren eskuizkribu bat, guk dakigularik orain arte ez dena inon argitara eman; 1900.eko Abenduaren 18an dataturik dago, hau da, Arana Aldundiko *Comisión de Fomento*-ko partaide zen garaian. Komisio honi zegozkion, beste gauza askoren artean, Katedrari buruzko arazoak: azterketetarako tribunalak eratzea, administrazio kontuak begiratzea eta abar. 1899.eko Maiatzaren lehenengo eguneko bileran, euskarazko azterketen berri eman zuten Olalde diputatuak, urte hartan tribunaleko partaide izana zelarik:

Los exámenes fueron brillantes; el Tribunal quedó altamente satisfecho de los resultados de la enseñanza; pero no dejó de llamarle la atención el escaso número de alumnos²¹.

Jarraitzen du Olalde esanez Azkueri galdetu ziotela ikasle kopuru urriaren zergatia; honek erantzun omen zuen ikasle gehienak ez zirela azterketetara aurkezten ez zeukatelako horretarako bultzagarririk, eta sariak banatu beharko liratekeela ikaslerik aurreratuenen artean, hone-la azterketetara aurkez zitezten²². Gai hau Aldundiko biltzarrean eztabaidatzen da; ondorioz, proposamenak egiteko aukera eskeintzen zaie diputatuei. Arana Goirik berea aurkezten du; ez da beste proposamenik gordetzen Aldundian, eta pentsa daiteke bakarrik Aranarena aurkeztu zela.

Izkribuaren buruan irakur daiteke: «Plan de premios para los alumnos de la cátedra de Euzkera»; ondoren, zazpi arau biltzen ditu proposamenak, zeinen bidez azaltzen bait da nola banatuko diren sariok. Zortzigarren puntua, ordea, sarituko diren ikasgaien aurkibide bat dugu, eta ikasgai bakoitzari dagokion saria:

8.º A continuación las seis Secciones y sus correspondientes premios:

(21) *Boletín Oficial de la Provincia de Vizcaya*, 272 zenb. 1.113. folioa, 1899.eko Maiatzaren 20a.
 (22) Bidenabar, lerrook irakurtzean ageri zaigu ordurako Katedrako irakasleak aurkitzen zituen zenbait oztopo, hain zuzen irakasten zuen euskara moeta zela eta. Honela, Arrola jaunaren hitzak esanahitsu gertatzen dira: «Ya que se habla de ese asunto, he de manifestar que yo concurrí un año a esos exámenes y no entendí una palabra del vascuence que en esa cátedra se enseña; y por ello propondría que se suprimiera esa enseñanza ó se diera en otra forma» (*Boletín Oficial de la Provincia de Vizcaya*, 272 zenb., 1.113. folioa, 1899.eko Maiatzaren 20a).

<i>Secciones</i>	<i>Ejercicios</i>	<i>Premios</i>
I Alfabeto	1.º Pronunciación de los sonidos 2.º Transcripción de los sonidos 3.º Práctica de la división silábica de las voces 4.º Lectura	Diploma y 25 ptas.
II Fonética	1.º Práctica de distinción de las sílabas en orden a la eufonía 2.º Id. de las leyes de eufonía en la formación polisilábica 3.º Id. de las leyes usuales que corrigen la ineufonía	Idem y 50 ptas.
III Léxico	1.º Versión castellana de voces euskéricas 2.º Versión euskérica de voces castellanas	Idem y 75 ptas.
IV Afijación	1.º Análisis y versión de afijaciones nominales 2.º Id. Id. Id. pronominales 3.º Id. Id. Id. adverbiales 4.º Versión de formas castellanas correlativas	Idem y 100 ptas.
V Verbo	1.º Análisis y versión de formas euskéricas 2.º Id. Id. de formas castellanas.	Idem y 200 ptas.
VI Sintaxis	1.º Análisis de oraciones euskéricas 2.º Versión del euskera al castellano 3.º Id. del castellano al euskera	Idem y 250 ptas.

Pedernales a 18 de Diciembre de 1900
 El ponente de la Com.^a de Fom.^o
 Sabino de Arana y Goiri²³.

Zerrenda hau ez dagokio Azkuek urte honetan Katedran irakasten zuen programari inolaz ere, ez eta aurreko eta ondorengoetan irakasten zuenari²⁴. Aitzitik, ohar bedi zehaztuen agertzen diren atalak lehen biak direla, hau da, soinuei dagozkienak. Arana zen eufonia legez kezkatzen zen euskalaria, baina ez Azkue, beti morfologia eta joskera arazoetan aritu bait zen bereziki. Nahikoa dugu Katedrako irakasle izan zen garaietan argitaratu zituen testuliburuei gainbegirada bat botatzea konturatzeko Arana zerrenda honetan ez zela biltzen ari egiazko Katedrako programa, baizik berak eskeintzen zuen aukera berri bat. Ez dakigu proposamen honek aurrera egin zuen ala ez, eta zein neurritan, ez bait

(23) Aipaturiko 1037 karpetan bildua dago izkribu hau.

(24) Azkuek garai honetan *Método práctico para aprender el euskera bizkaino y guipuzkoano* (Bilbao: Astuy, 1896) erabiltzen zuen, Aranak aurkezturiko aurkibide edo egitarau honekin zerikusi handirik ez duena.

da aztertu ditugun dokumentuetan honi buruzkorik. Aitzitik, agerian gelditzen dela uste dugu, Arana zinez saiatu zela bere eredu Katedrako irakaskuntzan sartzen, oraindik lehiaketatik zenbait urtetara ere.

2.5. Ez dirudi, baina, honen antzeko neurriek arrakasta handirik izan zutenik. Hasteko, Aranak ez zuen ziurrenik indar edota aukera nahikorik Katedrako irakaslearen programa baldintzatzeko, nahiz Aldundiko komisiotan sarturik egon; baina kontuan izanik irakaslea Azkue zela, eta bien arteko gorabeheren zertzeladak ezaguturik, eraginik izatea zailago gertatuko zen. Izan ere, oso gauza gutxitan zetozen bat euskalari biak, bai euskal gaien arloan eta bai politikarenean. Beraz, Arana agerian jazarri behar zaitzaion Azkueri: honek hizkuntza gaietan zuen ospearen aurka, abandonatarrak bere eritzikideen artean zuen eragin gero eta handiagoa kontrajarri zuen. Azkue sarri agertzen da kritikaturik Aranaren lanetan, eta aipu guztien biltzea luzeegi gertatuko litzateke. Dena den, *Lecciones de Ortografía del euskera bizkaino* nahikoa da bien arteko jazarkundeaz jabetzeko. Are gehiago kontuan izaki hauxe dela, euskal lanei dagokienean behintzat, Aranaren «opus magnus»: bere eredu eta eritziak biltzen dituen, alegia.

Asko eta gogorrrak dira liburuska honetan Azkueren eritziei egiten zaizkien oharrrak; behin baino gehiagotan aipatzen da Bilboko Institutoko Katedra:

Pero lo más extraño del caso es que el Sr. Azkue, al dirigir aquella convocatoria a los euskerólogos, se haya erigido a sí mismo en juez arbitrador de todos, arrogándose atribuciones plenas para examinar y juzgar las observaciones que hagan a su *Proyecto* (admitiéndolas o desechándolas según su criterio particular) y para decidir y fijar en definitiva la ortografía euskérica. Y digo que es eso verdaderamente extraño, porque para suponerse el Sr. Azkue autoridad euskeralógica a dicho objeto, no se ha fijado seguramente en que es autor de su *Gramática*, pues, aun cuando fuera buena y de mérito, sabe muy bien que no es el autor quien ha de calificar su obra, ya que siempre al padre le parecen buenos y hermosos sus hijos; y tampoco ha podido fundarse en que es profesor de Euskera, porque ni para ser excelente profesor de una lengua es preciso ser tratadista de la misma y conocerla a fondo (lo cual sí se requiere para ser autoridad lingüística), ni el ser profesor de Euskera en la cátedra fundada y sostenida por la Diputación Provincial supone, por sí solo, más autoridad que la que pueda concederse a quienes fueran diputados en la fecha que se proyectó la plaza ²⁵.

2.6. Aranaren hizkuntz bilakaera izan dugu aztergai aurreko lan batean ^{25 bis}; bertan, Aranak hiperbizkaieraren historian izan zuen jokatibidea azaltzeko, ezin saihestuzko arazoa gertatzen zen Azkuerekin zituen harremanen zernolaketasuna. Izan ere, Azkue gaztea, *Izkindearen* egilea, bera bezain garbizale agertzen zen arren, Aranak bere aurka ihardun zuen gehien bat, nahiz azkenean, sortzailearen izenik aipatzeke bada ere,

(25) ARANA GOIRI, O.C. 815-816. or.
(25 bis) Ik. LAKA 1987a.

Azkueren aditz-eredua onartu zuen berak ere²⁶. Hasierako Arana eta Azkue ez ziren, egia esan, beren idatziek adierazi nahi duten bezain ezberdin: hizkuntz aldetik, bederen, Azkueren proposamenak aditz mailan, arras ongi elkartzen ziren Aranak helburutzat zeukan bizkaiera garbiarrek. Elkarren arteko eztabaiden iturria, bada, hizkuntzaren alorrean gauzatzen den arren, hizkuntzaz kanpoko gora-beherei zegoen lotuago: hizkuntza arautzeko boterea litzateke, gure eritziz, istilu-iturri hau.

3. R. M.ª Azkue, Bizkaiko Aldundiaren Lehen Euskal-Irakasle

Azkueri dagokionez, esan daiteke Katedraren erdiesteak bere bizi-tzak aurrerantzean jarraituko zuen ildoan itxuratu zuela. Ogibide honek, euskal gaietan buru-belarri aritzeko aukera eskeintzen zion; Katedra lortu ezik zaletasun gisa landu beharreko gertatuko litzaiokeena, beraz, bere zereginen ardatz bilakatu zen honela.

3.1. Bestetik, irakaskuntzan aritzeak ematu egin zuen bere gaztaro garbizaletasun porrokatua, *Euskal-Izkindean* ageri dena. Honi dagokionez, Azkuek Bilboko Institutoan emandako urteetan burutuz joan zen euskara irakasteko liburuak aztertzea dugu nahikoa froga: *Euskal-Izkindearen* ondotik argitaratzen dituen liburuetan, hala nola *El Euskara ó el Bascuence en 120 lecciones*, edota *Método práctico para aprender el vascuence...*²⁷; lehen saioan nabarmentzen den garbizaletasuna ematurik agertzen zaigu; dagoeneko, zenbait aditz forma (nolabait *Izkindearen* ereduaren nabariaren gertatzen zirenak) desagertu dira: ez da gehiago erabiliko *nai*, *gaiz* bezalako formarik, ez eta *daut*, *dauzu* bezalakorik²⁸.

3.1.1. Izan ere, *Izkindearen* gunea itxuraturik zeukan R. M. Azkuek Katedrako lehiaketa irabazi aurretik; lehiaketa irabazi eta hiru urtetara argitaraturiko gramatika hau, garatu baino besterik ez zen egin lanean ihardun zuen bizpahiru urteotan. Hau egiaztatzeko, nahikoa litzateke erkatzea *Euskal-Izkindearen* aurkibidea, Azkuek lehiaketara aurkezturiko «Programa de lengua bascongada» izenekoarekin: azken hau ez bait da, ikusiko dugunez, bestearen zirriborro antzeko zerbait baizen.

PROGRAMA DE LENGUA BASCONGADA

1.º Lengua Euskara. Rango que ocupa entre las lenguas. La aglutinación no supone imperfección. Dialectos que abraza. La variedad de los dialectos no aminora el concepto de uniformidad.

Lección 2.ª Nociones de gramática general. Partes que abraza la nues-

(26) Ikus bedi honetarako, aipatu lan horren, 2. atala: «Arana-Goiren bizkaiera eredua».

(27) *El euskara ó el bascuence en 120 lecciones*, Bilbao: 1896, Imprenta y Encuadernación de la propaganda. Liburu honek ez darama berez egilearen izenik; guk Azkuereña dela diogu, bai darabilen euskara moldeagatik, eta baita Arriandiagak bere gutunetan liburu honi buruzko iruzkinak eta galderak esiten dizkiolako Azkueri. (Ikus Arriandiagaren gutunak LAKA 1987bren eranskinetan). *Método práctico para aprender el vascuence bizkaíno y guipuzkoano*, Bilbao: Astuy, 1896. Ikus bitez baita honetarako, *Manual de conversación en euskera bizkaíno arreglado por dos que aman al País Vasco*. Bilbao: Euskalzale, 1897, eta baita «De re grammaticali», *Euskalzale*, 1899, III, 135-136, 147-148 eta 238-239. Hala ere, hizkuntza txukuntzeko joera horrek luzaro zuen Azkueren lanetan.

(28) Aditz forma hauek, eskeintzen zen hizkuntza eredutik desagertu ziren, baina ez zen gauza bera gertatu, noski, NN forma analogikoekin, ez eta ere NNN orain aldiko *dau-* moetakoeekin, adibidez.

tra. La ortografía y la Prosodia deben anteponerse a la sintaxis y la Analogía. Advertencias previas a la lectura, escritura y versos.

Lección 3.ª Ortografía. Alfabeto bascongado. Qué hay acerca del uso de las letras c, q, ch, z, k, ts, tz, t', d', ll, ñ... Letras: análisis y significación. Sílabas y palabras.

Lección 4.ª Onomatopeya en las voces. Clases de polisílabas. Singularidad de nuestro idioma en este punto.

Lección 5.ª Del acento ortográfico. Reglas y excepciones. Ejemplos.

Lección 6.ª Prosodia. Diversidad de sentencias entre los autores. Idea general de la prosodia bascongada. Concepción general de los dialectos.

Lección 7.ª Del acento prosódico. Su importancia. Reglas; excepciones, ejemplos. Ejercicios prácticos de lectura y escritura.

Lección 8.ª Idea general de la etimología en nuestra lengua. Su importancia y amenidad. Estética del Bascuence en este punto. Condiciones indispensables para analizar etimológicamente las voces del euskara. ¿Reúne estas el ilustre y benemérito Novia de Salcedo en su Diccionario Etimológico?

Lección 9.ª Del artículo. Reglas de oposición del artículo. Idea general de la fonética y eufonía de la lengua. Sus ventajas é inconvenientes. Número y género.

Lección 10.ª Del nombre y su división. Ejemplos. Género y número. Sustantivos. Pasión y acción en ellos. Distinción entre el nombre activo y el artículo de plural.

Lección 11.ª El nombre elegantemente pluralizado con los sufijos *ak*, *ek*, *ik*, *ok*. Oficio que desempeñan las vocales *a*, *e*, *i*, *o*, en las articulaciones predichas. Nombres compuestos. Idea de la composición gramatical. Usos y abusos.

Lección 12.ª De la sufijación y la declinación impropriamente dicha. Ejercicios prácticos. Sufijos más usuales.

Lección 13.ª Del adjetivo ó epíteto. División. Grados de comparación. Ejemplos.

Lección 14.ª Numerales y su división. Modo de distribuir los numerales, sustantivos y apelativos. Filosofía que presenta el euskara en su numeración.

Lección 15.ª Del pronombre. Su división. Cuadro sintético de los pronombres. Sufijación de la partícula *che* modificando a los pronombres.

Lección 16.ª Distinción entre los pronombres comunes *ni zu* y los bizcainos *neu zeu*. Pronombres de segunda persona corteses y familiares. Barbarismo del *Berori* significando *vos* o *usted*. Analogía del pronombre de 3.ª persona con el adjetivo demostrativo. Posesivos pronominales comunes y bizcainos.

Lección 17.ª Economía del verbo bascongado. Riqueza y filosofía de la lengua bajo este punto de vista. Estructura del verbo bascongado ^{28 bis}.

Lección 18.ª Modos y tiempos. Números y personas. Raíces y terminaciones. Letras iniciales y finales. Oficio que desempeñan los pronombres.

Lección 19.ª División del verbo. Verbos auxiliares. Verbos sencillos y compuestos. ¿Qué concepto merece la calificación de Irregulares y regulares por algunos autores á estos verbos?

Lección 20.ª Diversas clases de conjugaciones. Conjúguense los verbos auxiliares. Tiempos que requieren la unión de verbos auxiliares y sencillos ²⁹.

(28 bis) *Modos hitza tatzaturik dator hurrengo.*

(29) 21.etik 31. ikasgaira arte ariketak dira denak, eta horregatik ez dugu jasotzen hemen tarte hori.

- Lección 32.ª Palabras onomatopéyicas invariables. Analícnese algunas.
 Lección 33.ª Analícnese algunas voces onomatopéyicas variables.
 Lección 34.ª Lengua especial de la infancia. Su economía, originalidad y sabia institución.
 Lección 35.ª Sintaxis bascongada. Nociones generales. Casos y ejemplos.
 Lección 36.ª Sintaxis en las voces euskaras en atención a su nobleza de origen, ministerio y mérito.
 Lección 37.ª Con[cordan]cia y construcción. Reglas.
 Lección 38.ª Giros gramaticales peculiares a nuestro idioma.
 Lección 39.ª Bases reflexivas acerca de la antigüedad del idioma. Filosofía íntima del Euskara.

R. M. Azcue, Bilbao, 15 de Octubre
de 1888^{29 bis}.

Egitarau honekin abiatu zen Azkue euskararen irakaskuntzan; aurkibide bat baino besterik ez den arren, aski nabaria da bertan Astarloaren zantzua, *Euskal-Izkindea* ere egituratzen duena. Hala ere, aurkibide honetatik *Izkindearen* burutzeraino bada aurrerapausurik³⁰, hain zuzen ere Katedran lanean ihardunaz eginiko aurrerapausua; zeren, akats guztien gaintetik ere, *Izkindea* gramatika oso bezala ageri bait da, hizkuntza zehazki (eta Azkuek ohi zuten artaz) azaltzen saiatzen den gramatika mardula. Nekez burutuko zukeen honelakorik, ez eta bere ondoren etorri ziren bezalakorik, Katedrak eskeini zion aukera hori izan gabe.

3.2. Azkueren gogoan, hizkuntzazko lanetan bederen, beti aurkienezake, agerian nahiz estarian, euskara arautzeko ahalegina. Tovarrek dionez:

...Azcue quería completar y rehacer con voluntad de director de la evolución histórica, toda la tradición, gobernando la lengua en sus íntimas fibras, seleccionando en ella y estableciendo, por encima de los dialectos varios, una lengua literaria común, que primero intentó ser la reconstrucción de lo que los lingüistas hubieran llamado «Urbaskisch» y luego fue un «guipuzcoano completado»³¹.

Jokabide hau, baina, inoiz baino indar handiagorekin gauzatzen da bere lehen urteetan. Azkue ondo jabeturik zegoen Aldundiko irakasle izateak eman diezaiokeen botereaz; honela, bada, *Izkindea* argitaratzean ez da soilik irakaskuntzan erabiltzeko testu-liburu bat kaleratzen ari. *Euskal-Izkindea* bizkaiera osoa arautzeko saioa da, Bizkaia osoari eskeinia, eta Bizkaiaren hizkuntz-eredu izateko asmoa duena. Izan ere, Aldundiko artxibategian gordetzen diren izkribuen artean, Azkuek Aldundiari bidalitako gutun batean ageri zaigu garbi eta zeharbiderik gabe, Azkue gaztearen helburu hau; *Izkindea* Bizkaia guztirako testu-liburu ofiziala bihurtu zedin, alegia. Gutunaren zati luze bat biltzen dugu ondo-

(29 bis) Aldundiko administrarritza artxibategia, 1037. karpeta.

(30) Adibidez, etimologiari buruzko ikasgaia desagertzen da; *Izkindeak* ez du etimologia bere gaitzat hartzen, eta oro har landuago agertzen dira gaiak *Izkindearen* aurkibidea soilik begiraturik ere, esaterako sintaxiari edo Azkuek *esapidea* deitzen duen atalari dagokionez.

(31) TOVAR, 1952, 68. or.

ren, Azkuek Katedrari ezartzen zion balioaren erakusgarri gertatzen bait da.

Excma. Diputación de Bizkaia:

Por llenar un deber de gratitud y á la vez de patriotismo he dedicado á V.E. la gramática euskara que escrita en nuestra lengua y traducida al castellano he publicado días atrás; de gratitud porque V.E. tuvo á bien elegirme profesor de la cátedra de lengua euskara por V.E. fundada y sostenida, y acordar en sesiones del día 4 de Junio y 20 de Diciembre de 1889 la edición de esta misma gramática en la imprenta provincial; acuerdos que por dificultades materiales de dicha imprenta no pudieron llevarse a cabo.

No necesito encarecer el segundo y más poderoso móvil de mi dedicatoria, pues aunque no fuese bizkaino entusiasta de la gloria de su patria y amante de su más alta y solícita corporación, la obra misma en su calidad de gramática euskara, primera en su género consagrada al dialecto bizkaino y única hasta hoy escrita en nuestra lengua, exigiría estar a cubierto de nuestro nombre. Placentero sería para mí que V.E. la aceptase y la declarase oficialmente libro de texto en Bizkaia.

(...)

Bilbao, a 24 de Septiembre de 1891.

R. M. Azkue³².

3.3. Azkueren lehen ahalegin honetan bada, gure eritziz, hizkuntza normaltzeko saio bat, honetarako aukeratu zuen ereduaren egokitasuna gora-behera. Saio honek, bestalde, ez zuen izan Azkuek hasiera batean uste adina arrakasta, baina ezin esan daiteke, inolaz ere, goitik behera porrot egin zuenik. Erakunde publikoen erantzunaz gaindi, hizkuntza-arautze lanetan jarraitu zuen Azkuek bere bizitzan zehar, Euskaltzaindiaren sorreran parte hartu arteraino. Eta, azken batean, aukeraturiko euskara eredia bestelakoa izanik ere, arazo guztien gaintetik, eztabaida guztien azpitik, euskararen normaltzearena litzateke, Azkuerengandik guganaino urraturiko bidea.

BIBLIOGRAFIA

- AKESOLO, Lino, 1965. «Dos notas autobiográficas de Resurrección María de Azkue, comentadas» *BAP*, XXI, 35-63.or.
- ARANA-GOIRI, Sabino. *Obras Completas de Arana-Goiri'ta' Sabin*. Buenos Aires: 1965 (Sabinda-Batza).
- , 1896. *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino*, (*Obras Completaseko argitalpenaren arauera aipatua*).
- ARANA MARTIJA, J. A., 1893. *Resurrección María de Azkue*, Colección «Temas vizcaínos», IX, 103-104 zenb. Bilbao: Julio-Agosto. Bizkaiko Aurrezki Kutxa.
- ARRIANDIAGA, Manuel, 1907. «Notas sobre el verbo euzkérico», *Euzkadi*, IV, 229-236. (Argitaratzeko dagoen Jesus María Aldayren *Obra euzkérica del P. Manuel de Arriandiaga*-ren arauera aipatua).

(32) Aldundiko administrarritza artxibategia, 1037. karpeta.

- , 1915. «La reforma de la conjugación euzkérica. Estudio y ensayo», *Euzkadi*, XII, 67-73, 99-106, 106-165, 305-313, 428-437. (Argitaratzeko dagoen Jesus Maria Aldayren *Obra euzkérica del P. Manuel de Añandiaga*-ren arauera aipatua hau ere).
- ASTARLOA, P. P., 1803. *Apología de la lengua bascongada*, Madrid: G. Ortega.
- , 1883. *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva*, Bilbao: Velasco.
- AZKUE, R. M., 1891. *Euskal-Izkindea*, Bilbao: Astuy.
- , 1893. *Bein da betiko*. Bilbao: Casa de Misericordia.
- , 1896. *Método práctico para aprender el vascuence bizkaino y guipuzcoano*, Bilbao: Astuy.
- , 1906. *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbao.
- , 1925. *Morfología Vasca*, Bilbao: Editorial Vasca.
- , (1947). *Euskalerrriaren Yakintza*, Madrid: Espasa-Calpe.
- CAMPION, Arturo, 1884. *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Tolosa: E. López.
- CORCUERA, Javier, 1979. *Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco, 1876-1904*, Madrid: Siglo XXI.
- ELORZA, Antonio, 1978. *Ideologías del nacionalismo vasco*, San Sebastián: Itxaropena.
- EYS, J. W. J. van, 1879. *Grammaire comparée des dialectes basques*, Paris: Maisonneuve.
- IRIGOYEN, Alfonso, 1957. «Del epistolario de Azkue», *Euskera*, II, 261-393.
- , 1958. «Curiosidades y observaciones sobre el dialecto vizcaíno literario», *Euskera*, III, 105-132.
- LAKA, Itziar, 1986. *Hiperbizkaieraren historiaz. Hastapenak*, E.H.U.ko tesina argitaragabea.
- , 1986b. «Euskal Izkindeako aditza. (Hiperbizkaieraren historiaz II)» *ASJU* XX-3, 705-754.
- , 1987a. «Sabino Arana Goiri eta hiperbizkaiera. (Hiperbizkaieraren historiaz III)» *ASJU* XXI-1, 13-40.
- , 1987b. «Manuel Arriandiagaren berrazterketarako oinarriak. (Hiperbizkaieraren historiaz IV)» *ASJU* XXI-3, inprimategian.
- , 1987c. «Euskal-aditza Bizkai, Gipuzko, Lapurdi eta Zuberoko izkerantzetan garbiturikoa. (Manuel Arriandiagaren eskuizkribu argitaragabea)» *ASJU* XXI-3, inprimategian.
- LARRAMENDI, 1729. *El imposible vencido*. Salamanca: Antonio Joseph Villagordo.
- MITXELENA, Koldo, 1954. «Nota sobre algunos pasajes de los Refranes y Sentencias de 1596», *BAP*, XIV, 479-480.
- , 1960. *Historia de la literatura vasca*, Madrid: Minotauro.
- , 1970. *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Bilbao: Publicaciones del Centro de Estudios Históricos de Vizcaya.
- , 1981. «Lengua común y dialectos vascos», *ASJU*, XV, 289-313.
- «Sabino Arana juzga a Miguel de Unamuno», *MUGA*, 1980, I, 17. zenb. (ez da argitaratzailearen izenik ematen).
- SARASOLA, Ibon, 1975. *Euskal literatura numerotan*, Donostia: Kriselu.
- TOVAR, 1952. *La obra de D. Resurrección María de Azkue. Edición recuerdo de la velada necrológica celebrada el día 4 de enero de 1952 para honrar la memoria del virtuoso sacerdote e ilustre vascófilo*. Bilbao: Imp. Provincial.
- , 1966. «Azkue gramático», in *Don Resurrección María de Azkue lexicólogo, folklorista y gramático*. Bilbao: Junta de cultura de Vizcaya.
- VILLASANTE, Luis, 1979. *Historia de la literatura vasca*², Aránzazu.
- ZAVALA, Mateo, 1848. *El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno*. San Sebastián: R. Baroja.